

А. О. Тимченко

Національний фармацевтичний університет

Неавторські цикли поезій В. Свідзінського

Тимченко А. О. Неавторські цикли поезій В. Свідзінського. Статтю присвячено розгляду ліричних циклів В. Свідзінського, зокрема такого різновиду циклів, як «неавторські», з'ясовано провідні риси цього поняття. Підкреслено важливість виділення неавторських «незібраних» циклів, що здатні оприявити доміанти творчості поета, виявити важливі надтекстові єдності. Запропоновано поділяти «незібрані» цикли віршів на контактні та дистантні залежно від взаєморозташування та характеру зчеплень творів. Аналіз поезії В. Свідзінського в аспекті циклізації дозволяє зробити важливі теоретичні узагальнення про характер ліричного циклу взагалі.

Ключові слова: *цикл, поезія, мотив, неавторський, контактний, дистантний.*

Тимченко А. А. Неавторские циклы стихотворений В. Свидзинского. Статья посвящена исследованию лирических циклов В. Свидзинского, в частности такой разновидности циклов, как «неавторские», прослеживаются основные черты этого понятия. Подчеркивается важность выделения неавторских «несобранных» циклов, способных определить доминанты творчества поэта, выявит важные надтекстовые объединения. Предложено поразделять «несобранные» циклы произведений на контактные и дистантные в зависимости от взаиморасположения и характера соединений стихов. Анализ поэзии В. Свидзинского в аспекте циклизации позволяет сделать важные теоретические обобщения о характере лирического цикла в целом.

Ключевые слова: *цикл, поэзия, мотив, неавторский, контактный, дистантный.*

Tymchenko A. O. The unauthors cycles of V. Svidzinskyj's poetry. In the article the Svidzinskyj's lyrical cycles are considered. In spite of the existence of author's cycles of verses, in a poetry of V. Svidzinskyj numerous intercommunications between texts are present. This fact induces to the selection, forming of the unauthors, in particular, «un-collected» cycles of poems, which is suggesting to divide into contact and distant. It's capable to determine the dominants of the poetry and to identify important overtextual associations. The conclusion that the analysis of poetry cycles provides important theoretical generalizations about the nature of the lyric cycle as a whole is made.

Key words: *cycle, poetry, motif, unauthor's cycle, contact cycle, distant cycle.*

Цикл як поетологічне поняття вперше з'являється на межі XVIII та XIX ст. Пройшовши довгий шлях осмислення в літературознавчій науці, цикл на сьогодні визначається як «... група віршованих творів, об'єднаних хоча б однією спільною для них ознакою» [5:3]. Під такими ознаками розуміють спільну жанрову форму, тематику, діючих осіб чи персонажів та ін.

Суперечливим постає питання про межі поняття ліричного циклу. Частіше за все дослідники говорять лише про цикли поезій, об'єднаних в одне ціле самим автором. Проте при такому підході лишається поза увагою велика кількість творів, зіставлених за названими вище критеріями, але не об'єднаних митцем. У цьому контексті слухними видаються думки науковців про існування так званих «неавторських» циклів. «Якщо виходити з категорії автора, — пише М. Дарвін, — то всю численну групу циклічних форм варто було б передусім поділити на «авторські» та «неавторські». ... В неавтор-

ських циклах автор-творець окремих творів і всієї циклічної композиції не збігаються одне з одним» [2:9]. На особливу увагу серед неавторських циклів заслуговують так звані «незібрані» цикли, які дослідник протиставляє тим неавторським, що їх «зібрав» укладач або редактор. «Незібраними» вважаються такі явища лірики, які постають «...на основі певної об'єднаної ознаки в читацькому сприйнятті...» [2:9]. Як приклад науковець наводить «денісьєвський» цикл Ф. Тютчева. Дійсно, варто розуміти цикл ширше за суто авторський, адже практика дослідження поетичних текстів свідчить на користь думки про існування творів, об'єднаних спільними ознаками, й поза авторськими циклами. Аналізуючи творчість В. Свідзінського, виділятимемо в доробку поета авторські й неавторські циклічні утворення, детальніше зосереджувачись на другому різновиді. У його межах не робитимемо акцент на «зібраності» чи «незібраності», адже кожна з прижиттєвих збірок поета так чи так зазнала редакторського втручання,

а «Медобору» взагалі існує кілька варіантів, тож можемо лише частково простежити волю автора щодо послідовності творів.

Хоча перегуки між творами у неавторських, «незібраних» циклах формально слабші, ніж у решті циклів, але виділення цих єдностей сприяє точнішій інтерпретації функцій тих чи тих художніх деталей, віднайденню ключових творів лірики митця.

Поезія В. Свідзінського наскрізь пронизана різного порядку зв'язками між текстами. Є випадки, коли два вірші, що стоять на сусідніх сторінках в укладеній автором збірці, постають єдиним цілим: приміром, присвячені одній темі, схожі за ритмомелодикою, набором художніх деталей або другий дає своєрідне продовження першого чи протилежний погляд на те ж явище, — схожими є й критерії виділення циклів авторських. А трапляється, що написані в різний час, приналежні до різних книг твори буквально дублюють один одного. Окреслені нами два різновиди об'єднання віршів у «незібрані» цикли пропонуємо номінувати за допомогою термінів лінгвістики. Цикли, які виникають внаслідок перегуків між двома (чи більше) сусідніми творами, назвемо **контактними**, а сформовані з текстів, які перебувають в різних частинах однієї збірки чи в різних книгах автора взагалі, — **дистантними**.

Розглянемо кілька найпоказовіших контактних та дистантних циклів творів В. Свідзінського. У збірці «Ліричні поезії» є вірш «Як важко дихає ся ніч!» [4:23], що малює картину любовної знемоги на тлі нічної п'їтми; кількаразове називання маркерів мотиву вогню — власне вогонь, блискавка (що розриває темряву, як спалах кохання), полум'я — свідчить про наелектризовану атмосферу гарячої пристрасті: «О мила, мила! Не томи... / Несила... серце знемагає». Проте коли читач перегортає сторінку, переходячи до наступної поезії книги, — знаходить: «Нежданий сніг упав на брость зелену, / Як сум на серце молоде...» [4:24]. Яскравий семантичний контраст, образ серця, твердження про заанімілість усього навколо (натомість у першій поезії мали місце риторичні вигуки героя), згадки про холод в обох строфах твору та оптимістичний фінал другої поезії, де йдеться про золоту смугу на сході, дають підстави для об'єднання текстів у контактний цикл, в якому другий вірш становить дзеркальну протилежність до першого.

Розглянемо також пару творів «Безпечно ми в саду при місяці співаєм...» [4:140] та «Бистрий день упав за гай далекий...»

[4:141]: тексти розташовані поруч у всіх варіантах «Медобору», а за часом написання їх розділяє всього п'ять днів. Обидві поезії складаються з двох строф, в обох випадках повідомлюване в другій частині тексту загострює ситуацію, змальовану в першій. Вірш «Безпечно ми в саду при місяці співаєм...» [4:140] констатує загрозу, що нависла над закоханими: коли вони перебувають у просторі саду, їм безпечно, проте в цей час «...під диким Чорним гаєм, / Ворожі коні мечуть копитями». Наступного ж дня, як повідомляється у другій строфі, герой лежатиме розтоптаний серед руїн, а героїня оплакуватиме жаску долю. Якщо не проводити паралель із «диким Чорним гаєм» [4:140], то гай, зображений у вірші «Бистрий день упав за гай далекий...» [4:141], не видається негативно навантаженим; щоправда, згадка про «далекий клекіт» стимулює тривожний настрій. Він підтверджується змістом другої строфи:

Я один на темнім *попелищі*.
Никне гай у *скровленій* імлі.
Чорний велет чимраз вище й вище
Витягає тулуб з-під землі [4:141].

Початкові два рядки уривку виразно суголосні твердженню з попереднього твору: «І в *попелі руїн* застигне *кров* моя» [4:140]. Образ містичного чорного велета перегукується з таємничим простором Чорного гаю.

Якщо контактні цикли демонструють зв'язок між сусідніми віршами збірки, то дистантні вказують на інтертекстові єдності творів, віддалених одне від одного й за часом написання і за місцем розташування в художньому цілому тієї чи тієї книги. Такі цикли є перспективними для дослідження, адже виділяють ті сполучення тем, мотивів, образів, деталей, які є домінантними у творчості поета: раз по раз повертаючись до них, моделюючи їх у різних віршах, автор підкреслює постійну до них увагу, їхню, сказати б, немишу для себе актуальність.

Щільність та взаємопов'язаність поезій у ліричній спадщині В. Свідзінського дозволяють виділити близько чотирьох десятків дистантних циклів, сформованих на базі подібностей, які митець клав і в основу авторських циклів. Наприклад, вірші «Куди пливем? Чого ці води...» [4:65] та «Безпритульний» [4:129–130] об'єднуються темою небезпечного нічного плавання двох героїв, мотивом руху до невідомого, концептами безвісті й туги за минулим. Слід розуміти, що при виділенні «незібраних» циклів дослідник-читач ризикує ставити в один ряд всі вірші,

де фігурує такий-то мотив чи така-то деталь: хоча цей підхід і можна обґрунтувати, але він не є доцільним, бо вся творчість поета і без того може бути прочитана як єдиний цикл і єдиний текст. Тому слід мати максимально переконливі підстави для поєднання творів у «незібрані» цикли.

Показовим видається дистантний цикл, до якого належать поезії «І ти ж колись як сонце був...» [4:75], «Ти велетнем по високості...» [4:170], «Вибігає на море човен...» [4:181], «Ти в сонних покоях міщанки...» [4:258], «Невже ми не вийдем з мороку книг?...» [4:270]. Та концепт вразливості героїв — лише одна причина говорити про цикл, важливішим тут є твердження про несправжність їхнього життя, до чого спричинилася чи позиція самих героїв чи воля вищих сил. Перша й друга поезії зображують героїв, яких називають «Померхлої рабині раб» [4:75] та «тінь» [4:170]. Вічна залежність від чиеїсь волі — конкретної людини чи абстрактного поняття (пам'яті, умовностей світу, скорботи за минулим щастям, долі тощо) гнітить, проте герої не йдуть далі констатації свого сумного присуду. Життя для них складається з покори, самотності, нівеляції свого «я». «Примальований» до фаянсу вродливий китасць [4:181] також перебуває в розпачі від несправедливості долі. Цікавою є наявність прямої мови у другому й третьому віршах циклу: якщо в першому містилося лише запитання до «раба» «Чи довго на високім чолі / Носитимеш корону смерті / І сум неволі?» [4:75], то другий і третій твори дають можливість героєві відповісти: «Невілен я: / Ти на горі — високий колос, / Я, долі, — тінь твоя» [4:170] та « — Ну як же не треба смутку! / ... / А поглянь же ти — я невільний...» [4:181]. До речі, «високе чоло» — ознака розуму, вищості героя, вказівка на те, що він гідний кращої долі. Наступна, четверта поезія теж змальовує, сказати б, неповноцінність героїні, проте в скінні останньої винна вона сама, адже, замкнувшись у чотирьох стінах, дозволяє красі життя, уособленій у природі, пройтись повз себе:

А в міщанки бронзовий янгол
Трубить, наче перед судом,
Що життя твоє скніє, скніє,
Як вишивана квітка за склом [4:258].

Неординарним є порівняння з неживим предметом: маємо справу з подвійним загостренням ситуації: по-перше, йдеться про штучну, вишиту квітку, а по-друге, вона перебуває ще й за склом. Такою квіткою і уявляється героїня. Іще до того, як прийде ви-

щий суд, про який віщує янгол, жінку засудить читач. Через образ міщанки цей вірш можна було б сприйняти як написаний на догоду лінії партії — засудження міщанства, — проте це навряд чи так. Поезія «Ти в сонних покоях міщанки...» не закликає героїню злитися з колоною пролетарів, а пропонує визирнути за вікно, де розкошує така небайдужа поетові природа. Остання описана з воістину великою любов'ю соковитими, «свідзінськими» мазками: тут і зелен-сади, й «...Білий оболочок став, — і на нім, / Як той чміль на цвіті черемхи, / Тяжкотіло розсівся грім», і «...ладан ланів ярових» (як природний аналог образу бронзового янгола з останньої строфи).

Усі описані твори становили звертання оповідача до героїв («ти»), крім, хіба що, «Вибігає на море човен...», де розповідь про героя ведеться в третій особі. Натомість в останній поезії, яку слід віднести до окреслюваного циклу, читаємо «ми»: «Невже ми не вийдем з мороку книг?...» [4:270]. Цей твір дещо вирізняється із загального контексту лірики поета, оскільки тут заторкнуто тему творчості, герой мріє, щоб світ «...належав нашим творцям — / Художникам та митцям!...» [4:270], бо тоді написаною красою можна буде замінити потворність у дійсності. Проте героїня зазначає, що «ми» й так є «...вигнанці на світі земнім. / Ми обоє — і я, і ти — / На сторінці забутий, в книзі товстій...» [4:270]. Ці тези суголосні думкам деяких філософів про несправжність існування, вписаність усякого життя в загальний «план», книгу, що безпристрасно фіксує народження та смерть кожного з нас. Хоча сучасник В. Свідзінського Є. Плужник, приміром, говорячи про мрії та псевдоясність світу, навпаки, наголошує на марності написаного: «Одірвались від днів слова, / В'януть собі по книжках...» [3:74]. Тема несправжності, залежності людини від чиеїсь волі, скініння у неможливості реалізуватися яскраво виражена у творчості В. Свідзінського.

Уся сума творів В. Свідзінського уявляється сіттю, павутинням із численною кількістю внутрішніх зв'язків та переплетень. Проте в місцях деяких з'єднань стоять, сказати б, вузлові твори, які акумулюють поле напруги, що начебто притягує інші поезії. Цей факт доводить виключність, визначальність таких віршів для розуміння специфіки лірики поета.

Прикладами дистантних циклів, що дають підстави робити пропонований висновок, є ряди творів, які групуються довкола авторських циклів «Балади», «Зрада», поезії «Вибігає на море човен...» тощо. Зокрема,

цикл «Балади» має кілька рядів перегуків із різними віршами: твір «Балади-I» притягує поезії «Ніч голубая...» [4:103], «До нашого саду...» [4:119], «Вранці іній як сніг...» [4:120], «Хтось був вночі в дворі і коло саду...» [4:324], у більшості з яких ледь не дослівно повторюється тема вторгнення невідомого (звіра) до саду-спокою героя. Останній потім намагається вполювати кривдника або принаймні побачити його. Додатково спостерігаємо частий повтор метричної схеми, рим «саду — іду — сліду», однаковий опис часопростору.

Розгляд базових позицій авторських і неавторських, «незібраних», циклів дає можливість визначити художньо-естетичні доміанти всієї творчості В. Свідзінського, адже серед великого розмаїття образів і деталей лише певні комплекси є часто повторюваними й підкреслюваними митцем у багатьох контекстах. З огляду на це можна зробити узагальнення щодо особливостей таких циклічних утворень у цілому. По-перше, дещо по-іншому розставляються акценти в питанні значущості мотивів лірики поета: на перший

план виходять мотиви вогню-згоряння, мінущості, втрати (на відміну від частотної переваги мотиву саду). По-друге, стають зрозумілішими механізми об'єднання циклів у збірки: засобами формального поєднання творів виступають однакові ритмічні й метричні схеми, вживання тих самих рим, а змістова єдність забезпечується, окрім подібних мотивів та образів, варіативністю тієї самої теми, розвитком сюжету від вірша до вірша, доповненням чи кардинальним переінакшенням інформації, поданої в споріднених творах. Логічним видається також висновок про хвилевий принцип укладання збірок поетом: схожі поезії є семантичними піками, що повторюються у книзі.

Виявлені зв'язки між творами В. Свідзінського стануть у пригоді при подальших дослідженнях віршів поета, оскільки демонструють розмаїту внутрішню інтертекстуальність його творчості. Запропонований поділ «незібраних» циклів на дистантні та контактні дозволить повніше схарактеризувати суть ліричної циклізації загалом і допоможе аналізувати поетичні цикли різних авторів.

Литература

1. Гаркави А. М. Композиция стихотворных циклов Н. А. Некрасова / А. М. Гаркави // Жанр и композиция литературного произведения : межвуз. сб. — Калининград : Изд-во Калининград. ун-та, 1980. — С. 37—50.
2. Дарвин М. Н. Художественная циклизация лирических произведений : спецкурс : (тексты лекций) / Михаил Николаевич Дарвин ; Кемеров. гос. ун-т, Ин-т «Открытое общество» (Фонд Сороса). — Кемерово : Кузбассвузиздат, 1997. — 37, [3] с.
3. Плужник Є. Вибрані поезії / Євген Павлович Плужник ; [вступ. ст., упоряд. та прим. Л. М. Новиченка]. — К. : Рад. письменник, 1966. — 258, [2] с.
4. Свідзінський В. Є. Твори : у 2 т. Т. 1. Поетичні твори / Володимир Свідзінський ; [вид. підготувала Елеонора Соловей]. — К. : Критика, 2004. — 581, [3] с. : іл. — (Відкритий архів).
5. Фоменко И. В. Лирический цикл : становление жанра, поэтика / И. В. Фоменко. — Тверь, 1992. — 123, [2] с.